

Ομιλία κ. Κώστα Σημίτη
στο Ελληνο-Αμερικανικό Επιμελητήριο
19 Οκτωβρίου 1995

Ανάπτυξη και Κοινωνική Πολιτική

1. Το ερώτημα

Είναι γνωστή η διαφορά μεταξύ Υπουργείου Εθνικής Οικονομίας και Υπουργείου Εργασίας, αν θα αυξηθούν ή όχι οι χαμηλές συντάξεις. Το πρόβλημα αυτό δεν είναι μεμονωμένο. Εντάσσεται σε ένα ευρύτερο πλαίσιο. Όσοι διαπιστώνουν ότι η σταθεροποίηση οδηγεί σε συμπίεση των εισοδημάτων και περιορισμό των κοινωνικών παροχών επικαλούνται την ανάγκη κοινωνικής δικαιοσύνης για διορθωτικές παρεμβάσεις. Αλλά αντιμετωπίζουν μια πολύ σύντομη απάντηση:

“Πρώτα η ανάπτυξη και μετά η κοινωνική δικαιοσύνη. Διαφορετικά δεν θα υπάρχουν επαρκή πλεονάσματα για να χρηματοδοτηθεί το κράτος πρόνοιας”.

Η θέση αυτή θεωρεί ότι η αναπτυξιακή διαδικασία διαχωρίζεται σε δύο διακριτές μεταξύ τους φάσεις, η πρώτη στοχεύει στη συσσώρευση, η δεύτερη στις παροχές. Η κοινωνική πολιτική εμφανίζεται έτσι ως ένα **συμπλήρωμα** της οικονομικής διαδικασίας. Ακολουθεί εκ των υστέρων. Σκοπός της είναι να επιμερίζονται τα οφέλη της ανάπτυξης όταν αυτό είναι «οικονομικά» δυνατό.

2. Η κοινωνική πολιτική ουσιαστικό στοιχείο της αναπτυξιακής στρατηγικής

Η αντίληψη της κοινωνικής πολιτικής ως συμπληρώματος της αναπτυξιακής πολιτικής δεν είναι σύμφωνη ούτε με τις επιδιώξεις για μια δικαιότερη κοινωνία ούτε με την κοινωνική πραγματικότητα. Τα οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα, δεν επιδέχονται χωριστή αντιμετώπιση. Είναι αλληλοσυνδεδεμένα σε διαλεκτική σχέση. Τα παραδείγματα είναι άπειρα. Θα αναφέρω δύο.

Η αναπτυξιακή διαδικασία πρέπει να είναι κυρίως διαδικασία διαρθρωτικών αλλαγών, να οδηγεί σε διαφορετικές λειτουργίες. Το ζητούμενο είναι η νέα ποιότητα και όχι απλώς η αύξηση της παραγωγής, η μεγέθυνση. Η διαρθρωτική αυτή ανάπτυξη δεν είναι ομαλή, αλλά γεμάτη με αντιθέσεις και ανακατατάξεις στην οικονομική και κοινωνική θέση ομάδων και ατόμων. Η αναπτυξιακή διαδικασία δεν

συνεπάγεται μόνο κερδισμένους αφήνει πίσω της και χαμένους που είτε δεν μπορούν είτε δεν θέλουν να εκμεταλλευτούν τις νέες συνθήκες. Δεν έχουμε παρά να θυμηθούμε τη δραματική έξοδο του αγροτικού πληθυσμού. Η ανάπτυξη επομένως έχει ως βασικό της χαρακτηριστικό και ένα καταστροφικό στοιχείο. Για να χτιστεί το καινούργιο, πρέπει πρώτα να υποχωρήσει το παλιό.

Αυτό είναι και το κυριότερο πολιτικο-οικονομικό εμπόδιο κατά την αναπτυξιακή διαδικασία. Όταν αυτή απαιτεί διαρθρωτικές αλλαγές, τότε το «ποιός, πόσο και πότε χάνει» διαγράφεται σχεδόν με βεβαιότητα, ενώ το «ποιός, και πότε θα κερδίσει» είναι από την φύση του ακαθόριστο. Σε ένα περιβάλλον αβεβαιότητας είναι ιδιαίτερα εύκολο να υπάρξουν κοινωνικές συμμαχίες *εναντίον των αλλαγών και υπέρ της συντήρησης* και όχι το αντίθετο. Τέτοιες συμμαχίες μπορούν να επιβάλλουν τη στασιμότητα και να οδηγήσουν στην ύφεση. Μια οικονομική πολιτική που παραβλέπει αυτή τη δυνατότητα αυτουπονομεύεται.

Ας έρθουμε σε μια δεύτερη διαπίστωση. Στην αναπτυξιακή διαδικασία σήμερα, σε χώρες όπως η Ελλάδα, τα βασικά συστατικά της οικονομικής και κοινωνικής προόδου αποτελούν η γνώση, η αξιοποίησή της, η αποτελεσματική οργάνωση της επιχείρησης, η ποιότητα του ανθρώπινου δυναμικού. Το ξεπέρασμά της ύφεσης απαιτεί να αναπροσαρμόσουμε τους συντελεστές παραγωγής. Απαιτεί νέες ικανότητες και ειδικότητες των εργαζομένων σε κάθε επίπεδο, νέες δομές οργάνωσης και νέες μορφές εργασίας. Μια πολιτική που δεν αφιερώνει πόρους στην παιδεία, στην κατάρτιση, σε νέους εργασιακούς θεσμούς υπονομεύει την ανάπτυξη.

Το συμπέρασμα είναι φανερό. Η ανάπτυξη οδηγεί σε αναδιάρθρωση του παραγωγικού ιστού.

Εάν δεν υπάρχει ένα οργανωμένο, πλατύ και αποτελεσματικό σύστημα κοινωνικής πολιτικής το οποίο να διευκολύνει αυτή την αναδιάρθρωση και να αποτρέπει τον κοινωνικό εξοστρακισμό ομάδων και ατόμων, τότε η αλλαγή μπορεί να μη γίνει ποτέ. Εάν το κόστος της προσαρμογής είναι άνισο μεταξύ των κοινωνικών εταίρων, καταστροφικό για αυτούς που το υφίστανται και οδηγεί σε κοινωνικά αδιέξοδα, τότε είναι πολύ πιθανό να κυριαρχήσει η λογική της αδράνειας και η αμυντική εμμονή σε

καταστάσεις που δεν είναι βιώσιμες και οδήγησαν στην ύφεση. Οι κοινωνικές αντιθέσεις θα εμποδίσουν την αναπροσαρμογή. Το σημερινό πρόβλημα θα παραμείνει, ίσως συγκαλυμμένο. Θα επανεμφανισθεί αργότερα. Θα οδηγήσει σε νέα κρίση. Το συνολικό κοινωνικό κόστος θα είναι στο τέλος μεγαλύτερο και ίσως ανεξέλεγκτο.

Η κοινωνική προστασία και η κοινωνική πολιτική πρέπει να είναι συστατικά στοιχεία της αναπτυξιακής διαδικασίας και όχι επιστέγασμα της ενδεχόμενης επιτυχίας της. Μόνο έτσι θα εξασφαλίσουμε μια κοινωνία με περισσότερη συνοχή και αλληλεγγύη, περισσότερη συμμετοχή και πρωτοβουλίες των πολιτών, ελευθερίες και δυνατότητες για το άτομο, μια ισχυρή κοινωνία.

3. Ο Κοινωνικός Ιστός Ασφάλειας.

Χρειάζεται μια αναπτυξιακή κοινωνική πολιτική, ένας ολοκληρωμένος, σύγχρονος και αποτελεσματικός **«Κοινωνικός Ιστός Ασφάλειας»**, ο οποίος δεν θα τελεί υπό την αίρεση της επίτευξης υψηλών ρυθμών οικονομικής μεγέθυνσης. Ο Κοινωνικός Ιστός Ασφάλειας δεν θα είναι το διακοσμητικό συμπλήρωμα μιας μελλοντικής ευημερίας. Θα είναι αντίθετα εργαλείο που θα διευκολύνει την αναδιάρθρωση του παραγωγικού συστήματος, θα ελαχιστοποιεί τους κινδύνους περιθωριοποίησης και δεν θα επιτρέπει να ριζώσει ο εργασιακός και κοινωνικός αποκλεισμός.

Στην σημερινή ελληνική πραγματικότητα, η ανάγκη μιας νέας κοινωνικής πολιτικής είναι αδήριτη. Η μέχρι τώρα επιτυχής σταθεροποιητική πολιτική της κυβέρνησης έχει διαμορφώσει ευνοϊκούς μακροοικονομικούς όρους για την ανάληψη επενδυτικών πρωτοβουλιών και την δημιουργία νέων επιχειρήσεων. Για να μετατρέψουμε όμως αυτή την επιτυχία σε μια συστηματική πορεία οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης πρέπει να αποκτήσουμε και μια αποτελεσματική κοινωνική πολιτική. Η έλλειψή της εγκυμονεί δύο αντιδιαμετρικούς, αλλά εξίσου μεγάλους, κινδύνους:

Ο ένας κίνδυνος είναι να αδιαφορήσουμε για το ποιούς θα πλήξει η αναπροσαρμογή του παραγωγικού ιστού. Όσοι προλάβουν θα εκμεταλλευτούν τις ευκαιρίες αλλά θα υπάρξουν ταυτόχρονα και πολλοί που θα αποκλειστούν από αυτή τη διαδικασία. Θα οδηγηθούμε έτσι σε μια **μονόπλευρη ευημερία** που θα απειλήσει την κοινωνική συνοχή, όπως έχει συμβεί ήδη σε αρκετές χώρες.

Ο άλλος κίνδυνος είναι να μην τολμήσουμε την ολοκλήρωση της προσαρμογής, επειδή δεν μπορούμε να διαχειριστούμε τα προβλήματα που έχει. Αν γαντζωθούμε στις σημερινές δομές και ενδώσουμε στην πίεση για παροχές ως αντίδοτο του κόστους της σταθεροποίησης ανάλογα με τις πιέσεις και με πελατειακά κριτήρια, τότε θα επιστρέψουμε αργά ή γρήγορα στην ίδια ζοφερή κατάσταση την οποία προσπαθήσαμε να διορθώσουμε.

Κορυφαίο παράδειγμα της τακτικής του εμπρός-πίσω, που συνεπάγεται η έλλειψη συγκροτημένης κοινωνικής πολιτικής αποτελεί η περίπτωση των προβληματικών επιχειρήσεων. Το κράτος επωμίσθηκε το βάρος της διαχείρισης των προβληματικών επιχειρήσεων επειδή δεν υπήρχαν πειστικές και κοινωνικά αποδεκτές λύσεις για τους εργαζόμενους. Με δεδομένη την έλλειψη μιας πολιτικής ανασυγκρότησης της βιομηχανίας και την ανυπαρξία εφικτών λύσεων απασχόλησης του εργατικού δυναμικού, η δημόσια διαχείριση με στόχο την αποτροπή των απολύσεων έμοιαζε επιβεβλημένη από τα πράγματα. Η απουσία πολιτικής για την αντιμετώπιση της κρίσης ανταγωνιστικότητας και έγκαιρης αναδιάταξης μέρους του εργατικού δυναμικού, οδήγησε στην πανικοβλημένη αντίδραση της πολιτείας να προσπαθεί να περισώσει **όλες** τις θέσεις απασχόλησης. Αυτό όμως οδηγεί σε ακόμα μεγαλύτερη χειροτέρευση της ανταγωνιστικότητας και, τελικά, στο κλείσιμο επιχειρήσεων και την ανεργία για όλους.

Εκ των υστέρων, όλοι παραδέχονται ότι η επιλογή της κρατικής διαχείρισης ήταν οικονομικά και αναπτυξιακά αρνητική. «Σώθηκαν» μεν προσωρινά οι απειλούμενες θέσεις εργασίας, αλλά είναι άγνωστο πόσες άλλες νέες, καλά αμοιβόμενες θέσεις εργασίας δεν δημιουργήθηκαν λόγω της δέσμευσης πόρων στις προβληματικές ή του αθέμιτου ανταγωνισμού προς υγιείς ανταγωνιζόμενες επιχειρήσεις.

Το παράδειγμα των προβληματικών επιχειρήσεων οδηγεί στο ερώτημα: τα πράγματα θα ήταν διαφορετικά εάν υπήρχε «Κοινωνικός Ιστός Ασφάλειας»; Η απάντηση είναι θετική. Αν έχουμε στην διάθεση μας ένα «Κοινωνικό Ιστό Ασφάλειας» μπορούμε να προχωρήσουμε στην υλοποίηση των θεσμικών αλλαγών, την αναδιάρθρωση του παραγωγικού ιστού, την εισαγωγή νέων τεχνολογιών και την ανάληψη αναπτυξιακών πρωτοβουλιών χωρίς τον κίνδυνο του κοινωνικού αποκλεισμού.

Ο «Κοινωνικός Ιστός Ασφάλειας» έχει διπλή αποστολή:

Πρώτον, να αποτρέπει φαινόμενα οικονομικής εξαθλίωσης με την διασφάλιση ανεκτών ορίων διαβίωσης και περίθαλψης για όλους, ανεξαρτήτως ηλικίας, κατάρτισης, προέλευσης ή προοπτικής. Ποτέ η εξαθλίωση δεν δημιούργησε κίνητρα προόδου, ενώ συχνά οδήγησε σε καταστάσεις ηθικά απαράδεκτες και κοινωνικά επικίνδυνες.

Δεύτερον, να διαμορφώνει τις συνθήκες έγκαιρης προσαρμογής και αξιοποίησης του ανθρώπινου δυναμικού στις νέες απαιτήσεις, με την κατάρτιση, την επανειδίκευση και την υποβοήθηση της εργασιακής επανένταξης.

Για να επιτευχθούν αυτοί οι στόχοι χρειάζεται επανασχεδιασμός των δράσεων κοινωνικής πολιτικής που εφαρμόζονται σήμερα και αλλαγή του τρόπου χρηματοδότησής τους. Πρέπει να σταματήσουμε να βλέπουμε το Κράτος Πρόνοιας ως ένα σύστημα επιδομάτων, που χορηγούνται ανεξέλεγκτα, χωρίς κριτήρια για τις πραγματικές ανάγκες των επιδοτούμενων, χωρίς καμμία αξιολόγηση για το αποτέλεσμα που έχουν.

Δεν μπορούμε να καταβάλλουμε δυσθεώρητα ποσά για φάρμακα και να οδηγούμε έτσι το σύστημα περίθαλψης σε κρίση. Δεν μπορούμε να αυξάνουμε προκλητικά τις λεγόμενες «παροχές υπέρ τρίτων» σε ορισμένες επαγγελματικές συντεχνίες, όταν τα επιδόματα ανεργίας είναι δραματικά χαμηλά. Δεν επιτρέπεται οι δημόσιες τράπεζες να χρηματοδοτούν διοικήσεις που καθιστούν τις επιχειρήσεις τους όλο και πιο προβληματικές, παράδειγμα τα Τσιμέντα Χαλκίδος, την στιγμή που το τραπεζικό σύστημα είναι τόσο καχύποπτο στις νέες επιχειρηματικές πρωτοβουλίες.

Χρειάζεται μια άλλη αντίληψη, μια ευρύτερη αντίληψη για το κοινωνικό κράτος. Το κοινωνικό κράτος δεν είναι κράτος επιλεκτικών παροχών για να αντιμετωπιστούν καταστάσεις ανάγκης αλλά διαμόρφωσης πολιτικής σε πολλούς και διαφορετικούς τομείς από την κοινωνική προστασία έως την παιδεία για να εξασφαλίζει η όλη λειτουργία της πολιτείας περισσότερη κοινωνική αλληλεγγύη και κοινωνική δικαιοσύνη. Το κοινωνικό κράτος δεν προκύπτει από τις υποσχέσεις ότι θα «δοθούν όλα» σε όσους διαμαρτύρονται, αλλά από σχεδιασμό, που εξασφαλίζει αλληλοτροφοδότηση ανάπτυξης και κοινωνικής δικαιοσύνης και τη στήριξη του πληθυσμού στη διαρθρωτική ανανέωση. Οι βασικές προτεραιότητες του κοινωνικού κράτους όπως η κάλυψη των αναγκών υγείας, πρόνοιας και κοινωνικής ασφάλισης, η ενίσχυση της απασχόλησης και η δημιουργία νέων θέσεων εργασίας, η εξασφάλιση ίσων ευκαιριών στον τομέα της εκπαίδευσης, του πολιτισμού και της ψυχαγωγίας, η φροντίδα για την προστασία του περιβάλλοντος και της ποιότητας ζωής, η αποφυγή των φαινομένων κοινωνικής περιθωριοποίησης και απαξίωσης ευρύτερων κοινωνικών στρωμάτων δεν είναι επι μέρους στόχοι ασύνδετοι μεταξύ τους. Είναι συναρτημένοι σε ένα σύνολο για να επιτευχθεί μια δικαιότερη και ισχυρή κοινωνία.

Από τους τομείς στους οποίους το κοινωνικό κράτος θα πρέπει να δώσει ιδιαίτερη προσοχή θα εξετάσω δύο, λόγω του περιορισμένου χρόνου, την κοινωνική προστασία και την κατάρτιση του ανθρώπινου δυναμικού.

4. Κοινωνική Προστασία

Η σημερινή κατάσταση του ελληνικού συστήματος κοινωνικής ασφάλισης είναι απελπιστικά ανορθολογική. Χαρακτηρίζεται από υψηλό οικονομικό κόστος, χαμηλή αποτελεσματικότητα και αμφισβητούμενη βιωσιμότητα. Μόνον η Ιταλία από τις χώρες της ΕΟΚ δαπανά το ίδιο περίπου ποσοστό του ΑΕΠ. Παρ' όλα αυτά ανήκουμε ως προς την ποιότητα των παρεχομένων υπηρεσιών στους ουραγούς. Χαρακτηριστικό του στοιχείο είναι το υψηλό ποσοστό των συντάξεων στο σύνολο των δαπανών και η ισχυρή χρηματοδότηση άλλων δράσεων, όπως τα προγράμματα

κατά της ανεργίας, η επιδότηση στέγασης και η προστασία του χαμηλού εισοδήματος.

Άλλα γνωρίσματά του είναι:

- Η έλλειψη συντονισμού. Η ίδια ανάγκη του ίδιου ατόμου μπορεί να επιδοτηθεί περισσότερες από μία φορές, με προφανή συνέπεια την σπατάλη πόρων, την φαλκίδευση των κανόνων και την αδυναμία κάλυψης άλλων πραγματικών δικαιούχων.
- Η γραφειοκρατία. Όταν η έκδοση μιας σύνταξης απαιτεί σε ορισμένες περιπτώσεις άνω της πενταετίας, πολλοί είναι εκείνοι που δεν προλαβαίνουν να κάνουν χρήση του συστήματος.
- Η έλλειψη αξιολόγησης και επαρκούς πληροφόρησης. Ακόμη και το συνολικό ύψος των δαπανών είναι άγνωστο. Τα οργανωτικά προβλήματα του συστήματος σημαίνουν ότι αποφάσεις στήριξης μιας επιλεγόμενης κατηγορίας δικαιούχων μπορεί να οδηγήσουν στην καταχρηστική επιδότηση χιλιάδων άλλων, απλά και μόνο επειδή ο γραφειοκρατικός μηχανισμός είναι ανίκανος να ξεχωρίσει αυτούς που έχουν ανάγκη από αυτούς που μπορούν να εμφανίσουν ότι δήθεν έχουν ανάγκη.

Το σημερινό σύστημα βασίζεται σε δύο προβληματικούς άξονες:

- (α) τη μόνιμη επιδότηση γενικευμένων κατηγοριών ατόμων, και
- (β) την αποσύνδεση της παροχής από στόχους και επιδιωκτές συμπεριφορές.

Για παράδειγμα, ένας φοιτητής λαμβάνει δωρεάν όλα τα συγγράμματα ασχέτως εάν ευρίσκεται σε οικονομική στενότητα και ασχέτως αν τα διαβάξει. Την ίδια στιγμή ένας άνεργος απόφοιτος δεν δικαιούται καμμία οικονομική στήριξη για να ψάξει να βρεί εργασία. Ένα τέτοιο σύστημα όμως, δύσκολα ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις της αναπτυξιακής διαδικασίας. Είναι επίσης γνωστό, το παράδειγμα της χρηματοδοτούμενης από την Ευρωπαϊκή Ένωση κατάρτισης. Με την ανοχή της πολιτείας η κατάρτιση πολλές φορές αποτελούσε φενάκη. Στόχος ήταν η χορήγηση

επιδομάτων στους «καταρτιζόμενους» χωρίς να παρακολουθούν το οποιοδήποτε μάθημα. Ένα τέτοιο σύστημα υπονομεύει όμως την αναγκαία για την ανταγωνιστικότητα της οικονομίας και την κοινωνική ευημερία του συνόλου αναβάθμιση του ανθρώπινου δυναμικού.

Ένα τρίτο πρόβλημα του σημερινού συστήματος βρίσκεται στην προέλευση της χρηματοδότησης. Και εδώ οι ρυθμίσεις είναι αντίστροφες εκείνων που θα υποβοηθούσαν μια αναπτυξιακή διαδικασία. Κανονικά θα έπρεπε να επιβάλλονται χαμηλές εισφορές εκεί όπου επικρατούν έντονες ανταγωνιστικές συνθήκες και δοκιμάζεται η βιωσιμότητα των επιχειρήσεων, και υψηλές εισφορές σε μονοπωλιακούς κλάδους όπου τα κέρδη και οι μισθοί είναι υψηλότεροι. Όμως στο ΙΚΑ, που καλύπτει τον ιδιωτικό τομέα παραγωγής, επιβάλλονται οι αναλογικά υψηλότερες εισφορές στην Ευρώπη, ενώ αντίθετα πολλά ανθηρά Ταμεία έχουν δημιουργηθεί με ελάχιστες πραγματικές εισφορές των ασφαλισμένων.

Συνεπώς, η παρούσα δομή του συστήματος κοινωνικής προστασίας αποκλείει την χρήση του ως μέσου ανάπτυξης. Όχι μόνο αυτό, αλλά τα μειονεκτήματα του οδηγούν σε ενέργειες που αυξάνουν ακόμα περισσότερο τα αρνητικά του χαρακτηριστικά και προκαλούν ένα φαύλο κύκλο προβλημάτων:

1. Αφού η κοινωνική προστασία εκλαμβάνεται από την τρέχουσα αντίληψη ως «πολυτέλεια», γίνονται συνεχείς περικοπές για να επιτευχθεί η σταθεροποίηση.
2. Αφού λείπουν μηχανισμοί αξιολόγησης και πληροφόρησης, καθώς και η διοικητική ικανότητα για επιλεκτικές περικοπές, αυτές εκ των πραγμάτων πέφτουν «επί δικαίων και αδίκων».
3. Κατά την επιλογή των περικοπών, μεγαλύτερη σημασία έχει αποκτήσει ο τρόπος με τον οποίο παρουσιάζονται οι ανάγκες της κάθε κατηγορίας στα κέντρα αποφάσεων, είτε μέσω των πελατειακών σχέσεων, είτε μέσω των ΜΜΕ. Έτσι, η αδυναμία των διάσπαρτων ανέργων να οργανωθούν και να προβάλουν απαιτήσεις, τους καθιστά εύκολη λεία στην πολιτική περικοπών.

Αντίθετα, η περιστολή ακόμα και των πιο παράλογων επιδομάτων είναι αδύνατη, όταν συναντά ισχυρές συντεχνιακές αντιδράσεις.

Με τον τρόπο αυτό όμως, το σύστημα ασφάλειας καταντά μηχανισμός διαιώνισης της αδικίας, αφού οι ομάδες που είναι κοινωνικά αποκλεισμένες παραμένουν εκτός διανομής με αποτέλεσμα εκεί όπου υπάρχει μεγαλύτερη ανάγκη, να υπάρχει πολλές φορές και η μικρότερη μέριμνα του συστήματος.

Το σημερινό σύστημα κοινωνικής ασφάλειας αποτελεί μηχανισμό που εντάσσεται στην λειτουργία του πελατειακού κράτους. Ενισχύει το «Κράτος Πελατειακών Παροχών» και όχι το «Κράτος Πρόνοιας». Η περίσσεια κοινωνικής ρητορείας χρησιμεύει συχνά ως προπέτασμα καπνού πελατειακών συναλλαγών. Τα μόνα κοινωνικά προβλήματα που αντιμετωπίζονται είναι όσα διατυπώνονται υψηλόφωνα και των οποίων η ικανοποίηση μπορεί να αποδώσει οφέλη πολιτικής επιρροής. Ταυτόχρονα με το να προσφέρει «το Κράτος Παροχών» παροχές εκεί που δεν χρειάζονται και να τις αρνείται εκεί που υπάρχει ανάγκη, δίνει ισχυρά όπλα στην επιχειρηματολογία κατάργησης κάθε συλλογικής κοινωνικής προστασίας.

Εδώ επιβάλλεται και ένα άλλο συμπέρασμα. Το «Κράτος Παροχών» ιδιωτικοποιεί το κοινωνικό κράτος, αφού αφήνει πολλές περιπτώσεις κοινωνικής προστασίας στην εθελοντική προσφορά της οικογένειας ή της κοινότητας. Η περίθαλψη της τετάρτης ηλικίας είναι, λόγω της δημογραφικής εξέλιξης, ένα πρόβλημα όλο και πιο σημαντικό. Για την αντιμετώπισή του πολύ λίγα έχουν γίνει. Αφήνεται στις οικογένειες.

Η ανάπτυξη δεν κινδυνεύει διότι δαπάνες αφιερώνονται στην κοινωνική πολιτική. Κινδυνεύει από τον τρόπο κατανομής των πόρων, τους στόχους που εξυπηρετούνται, την χρησιμοποίηση τους για την ενίσχυση της πελατειακής κοινωνίας. Ο τρόπος αυτός αναπαράγει ή και εντείνει κοινωνικές ανισότητες. Επιτείνει τις μακροοικονομικές ανισορροπίες, χωρίς να ανακουφίζει αποτελεσματικά τα ανθρώπινα προβλήματα. Οδηγεί πολλές φορές σε σπατάλες και προκαλεί αντικοινωνικές συμπεριφορές. Δεν έχουμε παρά να αναλογιστούμε τα οργανωμένα κυκλώματα διαφθοράς και παραοικονομίας που συνδέονται με τη χορήγηση φαρμάκων. Αν αποφασίσουμε να αντισταθούμε σε αυτή τη λογική, μπορούμε να

καθορίσουμε ορισμένα κριτήρια για το πώς πρέπει να είναι οργανωμένες οι παροχές και πώς πρέπει να γίνεται η χρηματοδότηση τους.

Όσον αφορά τις παροχές:

1. Η στήριξη που παρέχεται πρέπει να είναι επικεντρωμένη κατά κανόνα εκεί που υπάρχει ανάγκη, και να μην είναι γενικής μορφής ανά κατηγορίες ατόμων. Εάν εφαρμοστούν κριτήρια επιλεξιμότητας των αναγκών, θα μειωθεί η κατάχρηση του συστήματος και θα αυξηθεί ο βαθμός κάλυψης των πραγματικών αναγκών. Η ισοπεδωτική νοοτροπία, που επικρατεί, θεωρεί ότι «η γρίππη του πλούσιου χρειάζεται την ίδια κοινωνική μεταχείριση όπως η γρίππη του φτωχού». Με τον τρόπο αυτό παραβλέπουμε και ματαιώνουμε τον κύριο και ουσιαστικό στόχο, την ίδια ποιότητα υπηρεσιών υγείας για όλους.
2. Η στήριξη πρέπει να έχει σαφή στόχο και εάν είναι δυνατόν γνωστή εκ των προτέρων ημερομηνία λήξης. Πρέπει να προωθεί την αυτονομία των ατόμων. Έτσι θα διευκολύνονται και θα επιταχύνονται οι αλλαγές στις συμπεριφορές και θα αποφεύγεται η μετατροπή των δικαιούχων σε μόνιμους «πελάτες» του κράτους. Μέτρα ενεργητικής προστασίας και προγράμματα επανένταξης είναι πολύ προτιμότερα από εισοδηματικές ενισχύσεις.
3. Η πολιτεία πρέπει να επεμβαίνει έγκαιρα και ολοκληρωμένα σε περιπτώσεις που οδηγούν στον κοινωνικό αποκλεισμό, την γκετοποίηση και την αποκοπή από την προοπτική εργασιακής και κοινωνικής επανένταξης.

Το σύστημα χρηματοδότησης είναι αυτό που καθορίζει ποιός επωμίζεται το κόστος των κοινωνικών δαπανών. Θα πρέπει να ακολουθεί δύο κριτήρια:

1. Να κατανέμει τα βάρη σύμφωνα με κανόνες ανταποδοτικότητας και κοινωνικής δικαιοσύνης. Να μην δημιουργεί προνομιούχες ομάδες, οι οποίες νέμονται πόρους χωρίς να έχουν συμβάλει ανάλογα με τις δυνατότητες τους. Οι «κοινωνικοί πόροι υπέρ τρίτων» αντιστρατεύονται την ισότητα των πολιτών.

Απαιτούν γι' αυτό εμπειριστατωμένη συνταγματική και κοινωνική δικαιολόγηση.

2. Να εξασφαλίζει με πάγιο και επαρκή τρόπο πόρους, ώστε να εμπνέει εμπιστοσύνη ως προς τη δυνατότητα συνέχισής του. Αν το σύστημα ασφάλισης δεν έχει δημοσιονομική αξιοπιστία, τότε θα το συνοδεύει η αβεβαιότητα, η ανησυχία, όσων συμμετέχουν αν θα λάβουν τα συμφωνημένα. Η ανασφάλεια των δικαιούχων αντιστρατεύεται όμως τον ίδιο λόγο ύπαρξης της κοινωνικής ασφάλειας.

5. Κατάρτιση Ανθρώπινου Δυναμικού

Μια άλλη πτυχή του Κοινωνικού Ιστού Ασφάλειας είναι η κατάρτιση του ανθρώπινου δυναμικού, είτε για να συνεχίσουν οι εργαζόμενοι να απασχολούνται σε επιχειρήσεις που αλλάζουν την τεχνολογία τους, είτε για να αυξήσουν τις ευκαιρίες επανένταξης σε περίπτωση ανεργίας.

Η **αναντιστοιχία** μεταξύ των προσφερομένων ευκαιριών απασχόλησης και έγκαιρης απόκτησης της ειδίκευσης, είναι ο κρίσιμος παράγοντας που μπορεί να μετατρέψει την έλλειψη εργασίας ή την προσωρινή απώλεια θέσεων εργασίας σε μόνιμη παγίδα ανεργίας και αποκλεισμού. Θέσεις εργασίας υπάρχουν. Αλλά όσοι τις ζητούν δεν έχουν τις νέες και διαφορετικές δεξιότητες που απαιτούνται. Παραμένουν γι' αυτό άνεργοι.

Το νέο περιεχόμενο των ειδικεύσεων που απαιτείται πρέπει να συνδυάζεται πολλές φορές και με νέες μορφές **παροχής** της εργασίας. Σήμερα δημιουργούνται ευέλικτες μορφές εργασίας, όπως η μερική απασχόληση, η τηλεργασία, οι μικρές υπεργολαβικές επιχειρήσεις υψηλής τεχνολογίας, καθώς και η αυτοαπασχόληση, με την οποία τα άτομα προσφέρουν εξειδικευμένες υπηρεσίες υψηλής προστιθέμενης αξίας.

Οι παράγοντες αυτοί δεν οδηγούν μόνο σε μεταβολή του αριθμού των απασχολουμένων. Δεδομένου ότι σε ένα μεγάλο μέρος οι νέες ανάγκες εργασίας καλύπτονται από τις ευέλικτες μορφές απασχόλησης υψηλών τεχνολογικών απαιτήσεων, αναπτύσσεται μια δυναμική διαμόρφωσης δύο διακριτών στρωμάτων στην αγορά εργασίας. Από τη μιά μεριά, δημιουργείται μια κατηγορία εργαζομένων που είναι θεσμικά ευέλικτη και τεχνολογικά προηγμένη. Από την άλλη, ένα παραδοσιακό εργατικό δυναμικό αδυνατεί να παρακολουθήσει τις τεχνολογικές εξελίξεις και υφίσταται συνεχώς τον κίνδυνο να τεθεί εκτός απασχόλησης όταν υπάρξει η ανάγκη αναδιάταξης της επιχείρησης. Οι συνέπειες δεν περιορίζονται μόνο στην ανεργία στην οποία μπορεί να βρεθεί ένα άτομο. Δημιουργούνται οι προϋποθέσεις για την κοινωνική περιθωριοποίηση όσων δεν μπορούν να παρακολουθήσουν την τεχνολογική εξέλιξη.

Πως αντιδρά κανείς σε αυτή τη δυναμική; Ο πιο αποτελεσματικός τρόπος είναι η αναβάθμιση της ποιότητας και η επέκταση των δυνατοτήτων πρόσβασης στην εκπαίδευση. Η διαμόρφωση μίας ευέλικτης διαδικασίας κατάρτισης που θα διευκολύνει την διαρκή «τεχνολογική ένταξη» των διαφόρων στρωμάτων θα πρέπει να αποτελέσει ένα συνεχές μέλημα μιας αναπτυξιακής πολιτικής. Σκοπός θα είναι η επιτάχυνση της εργασιακής ένταξης των νέων και όσων εγκαταλείπουν τις παραδοσιακές απασχολήσεις, η μείωση των φαινομένων μόνιμης ανεργίας και η καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού.

Η κατάρτιση δεν θα πρέπει να εφαρμόζεται ως μηχανισμός συμπληρωματικής αποζημίωσης σε όσους χάνουν την δουλειά τους όταν κλείνει μια επιχείρηση ή περιορίζει το προσωπικό της. Πρέπει να είναι θεσμός που διευρύνει τις γνώσεις και τις δεξιότητες των ατόμων, όταν **ακόμα** βρίσκονται στην παραγωγική διαδικασία. Έτσι θα είναι κατάλληλα προετοιμασμένοι να προσαρμοστούν στις απαιτήσεις της νέας τεχνολογίας που εισάγει η επιχείρηση, είτε να ανταποκριθούν γρήγορα στην ζήτηση των νέων θέσεων εργασίας που δημιουργούνται σε άλλες επιχειρήσεις .

Ο μεγαλύτερος εχθρός της απασχόλησης δεν είναι η νέα τεχνολογία και η αναδιάταξη των επιχειρήσεων. Είναι η παραμέληση της έγκαιρης προσαρμογής των ικανοτήτων και γνώσεων του ανθρώπινου δυναμικού στις νέες απαιτήσεις. Για να

αποφύγουμε αυτό τον κίνδυνο πρέπει ο «Κοινωνικός Ιστός Ασφάλειας» να εξασφαλίζει:

1. **Εγκαιρη κατάρτιση**, ώστε οι δεξιότητες να έχουν ήδη αποκτηθεί όταν φθάσει να εισαχθεί η νέα τεχνολογία και να μην αφήνονται να δημιουργούνται χρονικές υστερήσεις.
2. **Ευέλικτη κατάρτιση**, ώστε να μπορεί ο εργαζόμενος να προσαρμόζεται εύκολα στις νέες διαφοροποιήσεις που θα προκύπτουν.
3. Δημιουργία της κατάλληλης θεσμικής και τεχνικής υποδομής, για την παροχή των νέων **μορφών** απασχόλησης, ιδιαίτερα στον τομέα της πληροφορικής.

Εάν πετύχουμε αυτούς τους στόχους, τότε η κοινωνική πολιτική δεν θα είναι το συνειδησιακό καταφύγιο μιας ανορθολογικής ανάπτυξης που θέλει να κρύψει τα ελαττώματά της. Θα είναι συστατικό στοιχείο της διαδικασίας ευημερίας, εξίσου απαραίτητο όσο και οι ρυθμοί οικονομικής μεγέθυνσης.

6. Ανεργία

Τα μέτρα κατάρτισης και εκπαίδευσης δεν αποτελούν ολοκληρωτική λύση στο θέμα της ανεργίας. Το πρόβλημα της ανεργίας τίθεται σήμερα σε περιβάλλον διαφορετικό από το περιβάλλον στο οποίο έχουν αναπτυχθεί μέχρι σήμερα οι στρατηγικές αντιμετώπισής του. Το εθνικό επίπεδο, το κράτος, δεν έχει πλέον τη δυνατότητα να επιβάλει πολιτικές φθηνού χρήματος καθώς οι αγορές κεφαλαίου είναι διεθνείς. Η τόνωση της ζήτησης σε μια ανοιχτή οικονομία επιτείνει τις υπάρχουσες μακροοικονομικές ανισορροπίες. Οι τεχνολογικές αλλαγές δεν οδηγούν αναγκαία σε αύξηση των θέσεων εργασίας αλλά πιθανώς σε αναδιάρθρωση ή και σε περιορισμούς τους. Ο τρόπος παραγωγής που διαμορφώνεται επιβάλλει νέες μορφές εργασιακών σχέσεων. Η ανεργία είναι δομική αποτέλεσμα της αναντιστοιχίας ανάμεσα σε μοντέλο παραγωγής και μοντέλο εργασίας.

Νέες μορφές εργασιακών σχέσεων και συνακόλουθα νέες μορφές κοινωνικών σχέσεων με επίκεντρο την εργασία δεν έχουν ακόμη διαμορφωθεί. Ήδη η υποβοήθηση της κινητικότητας, η ελαστικοποίηση της αγοράς εργασίας, η βελτίωση των υπηρεσιών τοποθέτησης για τη μείωση της ανεργίας τριβής συναντούν αντιδράσεις. Τα πράγματα είναι πολύ πιο δύσκολα με άλλες προτάσεις, που κατά καιρούς έχουν γίνει όπως την αναδιανομή της υπάρχουσας εργασίας, την εναλλακτική απασχόληση δύο ατόμων στην ίδια θέση εργασίας, τη σύνδεση απασχόλησης και κερδών, τη μείωση του χρόνου εργασίας χωρίς μείωση των αμοιβών.

Η πολιτική εργασίας και αξιοποίησης του ανθρώπινου παράγοντα είναι γι' αυτό πρώτιστα πρόβλημα πολιτικό. Πρέπει επαρκείς πολιτικές και κοινωνικές δυνάμεις να δεσμευτούν σε νέες πολιτικές και να εισφέρουν πόρους και προνόμια για την εφαρμογή τους. Η αδράνεια έχει κόστος. Όχι μόνο σπαταλιέται ο πολυτιμότερος πόρος ο άνθρωπος, αλλά και υπονομεύεται η ιδιότητα των ανέργων ως πολιτών. Τα άτομα οδηγούνται σε περιθωριοποίηση. Αποτελεί καθήκον κάθε εκσυγχρονιστικής πολιτικής να αναπτύξει την κοινωνική αλληλεγγύη και την ετοιμότητα συμβολής όλων αν θέλουμε μια κοινωνία με συνοχή που αξιοποιεί όλες τις δυνάμεις της.

7. Επίλογος. Οι συντάξεις.

Είναι γνωστή η διαφορά μεταξύ Υπουργείου Εργασίας και Υπουργείου Εθνικής Οικονομίας για το αν θα αυξηθούν ή όχι οι χαμηλές συντάξεις.

Σε ένα πρόσφατο σχόλιο μια εφημερίδα διαπίστωνε ότι, «υπήρχαν και υπάρχουν λεφτά και για τους συνταξιούχους αλλά τα' χουν πάρει και τα' χουν φάει άλλοι». «Το κράτος ανέλαβε χρέος προς την Αγροτική Τράπεζα.. ποσού 538 δις δρχ. Οι καταπτώσεις εγγυήσεων δανείων των δημοσίων επιχειρήσεων και οργανισμών των έξη τελευταίων ετών ανήλθαν σε 1,8 τρις δρχ.! Το σχέδιο εξυγίανσης της Ολυμπιακής Αεροπορίας κόστισε 600 δις δρχ.!».

Εκείνο που δεν αναφέρεται στο σχόλιο είναι ότι οι «άλλοι» που «έφαγαν» τα λεφτά είναι οι συνεταιρισμοί, οι αγρότες, οι εργαζόμενοι στις δημόσιες επιχειρήσεις, οι καταναλωτές που ζητούσαν χαμηλά τιμολόγια, αλλά και οι προμηθευτές και οι συναλλασσόμενοι με τους οργανισμούς. Δεν είναι κάποιοι ξένοι, αλλά πολλοί από εμάς που χάρη στο «Κράτος Πελατειακών Παροχών» εξασφάλισαν σε σχέση με τους χαμηλοσυνταξιούχους προνομιακό καθεστώς. Το καθεστώς αυτό δικαιολογήθηκε με τον ίδιο φιλολαϊκό λόγο και την ίδια αφθονία επικλήσεων στο κοινωνικό πρόσωπο της πολιτικής που και σήμερα επιστρατεύεται για τους χαμηλοσυνταξιούχους.

Το θέμα είναι λοιπόν να αλλάξουμε τις λαϊκίστικες πρακτικές και νοοτροπίες που μας έφεραν εδώ, να μην αναφερόμαστε αόριστα σε «άλλους», αλλά πολύ συγκεκριμένα σε εκείνους που προκάλεσαν την πολιτική των ελλειμμάτων.

Το δίλημμα μεταξύ σταθεροποίησης και αύξησης των χαμηλών συντάξεων είναι ψευδοδίλημμα. Η πορεία της σταθεροποίησης και η τήρηση των στόχων του προγράμματος σύγκλισης δεν πρέπει να διακυβευθούν, αν θέλουμε ανάπτυξη και συμμετοχή στις ευρωπαϊκές εξελίξεις. Αν έτσι έχουν τα πράγματα και το δημόσιο δεν έχει και δεν θα έχει πόρους η απάντηση στους χαμηλοσυνταξιούχους θα είναι πάντα αρνητική όπως θα είναι αρνητική στους δασκάλους, στους αστυνομικούς, στα πανεπιστήμια και στον κάθε ένα που απαιτεί μια καλύτερη μεταχείριση. Όμως η απάντηση στο ερώτημα αύξηση ή όχι στους συνταξιούχους και σε όλους τους άλλους που απαιτούν δεν σχετίζεται με την αναγκαία σταθεροποίηση αλλά με άλλες πολιτικές επιλογές. Αυτές τις πολιτικές επιλογές πρέπει να κρίνουμε και όχι τη σταθεροποίηση. Για παράδειγμα: Θέλουμε να περιορίσουμε ακόμη περισσότερο τη φοροδιαφυγή; Θέλουμε ή όχι να περικόψουμε τις αμυντικές δαπάνες; Θέλουμε ή όχι να αναμορφώσουμε το σύστημα τιμολόγησης και διάθεσης φαρμάκων; Θέλουμε ή όχι να αναθεωρήσουμε το όλο σύστημα των δημοσίων έργων; Τα ψευτοδιλήμματα προκύπτουν όταν η πολιτική εξουσία επιδιώκει να αποφύγει πολιτικό κόστος και να μεταθέσει σε άλλους, την Ευρωπαϊκή Ένωση, τους ασυντόνιστους υπουργούς ή τους διαμαρτυρόμενους, τις πολιτικές επιλογές που της ανήκουν.

Η οικοδόμηση ενός πραγματικού κοινωνικού Κράτους, η θεμελίωση μιας νέας αλληλεγγύης χρειάζονται μια ευρύτερη κινητοποίηση και αναμέτρηση με τις δυνάμεις της αδράνειας και της συντήρησης του υπάρχοντος, χρειάζεται την πολιτική θέληση για εκσυγχρονισμό και διαφορετική λειτουργία της κοινωνίας.

Τότε το κοινωνικό κράτος δεν θα είναι συμπλήρωμα της σταθεροποίησης αλλά αποφασιστικό εργαλείο συστράτευσης όλων στην αναπτυξιακή διαδικασία και στις προκλήσεις του αιώνα που ανατέλλει. Η Ελλάδα που θέλουμε, προσδοκούμε και οραματιζόμαστε απαιτεί να αντιστρατευθούμε παραδοσιακές λογικές, να αναζητήσουμε το νέο, να δημιουργήσουμε την ισχυρή κοινωνία. Ας το επιχειρήσουμε.